

RÉVÉSZ BÉLA

SZANDTNER PÁL

(1884–1963)

I. Életrajz

Szandtner Pál a szegedi jogi kar és az egyetem történetének két vonatkozásában játszott meghatározó szerepet. Mindenekelőtt az első világháborút követően kifejtett tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult a kolozsvári egyetemnek Szegedre költözésében, másrészt a már konszolidálódott körülmények idején országos szinten is példamutató módon hozta létre az egyetemen – országosan elsőként – a diákjóléti intézményrendszert.

*

Szandtner Pál 1884-ben született, Dunaföldvárott.¹ Apja népiskolai tanítóként dolgozott, de kilenc éves korára teljes árvaságra jutott. Iskoláztatásáról főként a pécsi káptalan és a ciszterci rend gondoskodott, de felsőbb tanulmányainak költségeit már instruktori és hivatalnoki munka vállalásával a saját keresményéből fedezte. Középiszkolai tanulmányait, jeles eredményű érettségivel a pécsi főgimnáziumban végezte. Egyetemi tanulmányokat előbb, mint ciszterci növendék, az innsbrucki egyetem Hittudományi Karán, ezt követően a kolozsvári Tudományegyetem Bölcsészeti-, majd Jog- és Államtudományi Karán folytatta. A kitérítéssel letett államtudományi doktori szigorlatait követően 1911 januárjában avatták az államtudományok doktorává. Már szigorló jogászként közszolgálatba lépett. 1910 őszén a Székesfővárosi Tanfelügyelőséghez nyert beosztást, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki osztályához nevezték ki fogalmazó-gyakornoknak, később miniszteri segédfogalmazónak.

1911 végén nyújtotta be pályázatát a nagyváradai Jogakadémia magyar közjogi és politikai egyesített tanszékére, amelyet a jogakadémia tanári kara egyhangúlag támogatott. Így 1911 decemberében a magyar közjog, valamint a „politika és a jog- és államtudományi bevezetés” nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki. 1912 januárjában *Bozóky* Alajos, a jogakadémia igazgatója, a római jog professzora nyugdíjba vonult, tanszékét

¹ *Szandtner* Pál életrajzi adatainak elsődleges forrása az 1951-ből fennmaradt önéletrajza. Közli: CSIFFÁRY 2003, 224–227 pp.; továbbá: *Nagyvárad kir. kath. jogakadémia almanachja az 1915/16. tanévről.* 1916, 19. p.; *A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem almanachja 1916/17.* 1917, 20. p.; *A Szent István Akadémia tagajánlása* 1928, 5. p.; *A magyar társadalom lexikonja.* Budapest, 1930. 529. p.; KARCZAG 1932, 881. p.; ECKHART 1936. 656. p.; *Ki-Kicsoda* 1936, 782. p.; KIRÁLY 1969, 702. p.; LISZTES – ZALLÁR 1971. 45. p.; DIÓS – VICZIÁN 2009, 221. p.

Kiss Géza örökölte, míg Kiss magyar közjogi tanszékét Szandtner Pál vehette át. Habilitációját² követően 1915 áprilisában nyilvános rendes tanárrá lépett elő, 1915-ben és 1916-ban a jogakadémia dékáni tisztét is betöltötte. 1916 végén eredményes pályamunkát nyújtott be a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara magyar közjogi tanszékének pályázatára,³ 1918-tól pedig a Jogi Kar könyvtárának igazgatói tisztét is betöltötte.

A kolozsvári egyetem elvesztésének első jelei már 1918. december elején megmutakoztak. Az ekkor Nagyszébenben megalakult román kormányzótanács álláspontja szerint a kolozsvári egyetemet a románok veszik át, a magyar egyetemet pedig Marosvásárhelyt állítják fel. 1919. május 13-án immár szuronyos katonák között kezdődött meg a szemináriumok, intézetek, laboratóriumok, gyűjtemények átvétele, mivel a kormányzó-tanács 4336. sz. rendelete értelmében ezek, összes felszereléseikkel együtt, leltár mellett, a magyar állam tulajdonából a román állam tulajdonába mennek át. 1919. május 9-én kelt az az irat, melyben a hatóságok a román királyra való eskü letételére hívták fel az egyetem oktatóit. Az eskü megtagadása miatt 1919 októberétől mind nagyobb számban kiutasított tanárok egy része Budapestre menekült, többen egyelőre Kolozsvárt maradtak. Végül 1920 elején a román hatóságok eltávolítottak az egyetemről a feliratot, a címert, az emléktáblát, az arcképeket is, mindent, ami annak magyar voltát hirdette, majd január 30.-án még az egyetem alapítójának, I. Ferenc József királynak a főépület homlokzatán a Múzsák csoportjában levő fejét is lefűrészeltették.⁴ A Huszár Károly-kormány – elsősorban a jogfolytonosság fenntartása érdekében – úgy döntött, hogy 1920 februárjában az előadások a Pedagógiumban (Budai Tanítóképző Intézet), illetve a második kerületi Jurányi utcai községi iskolaépületben megkezdődhetnek.⁵ Végül három szemeszterre került sor ebben az átmeneti állapotban, időközben ugyanis Szeged meghívása következtében tárgyalások indultak a Kolozsvárról elmenekült egyetemnek a dél-alföldi városban történő befogadása céljából.⁶

Kolozsvárról Szandtner Pál is Budapestre került. 1919 októberében a külügyminisztérium Békeelőkészítő Irodájának B Csoportjához osztották be az erdélyi kérdés egyik szakreferensének, majd az iroda feloszlata után az akkor felállított Országos Menekültügyi Hivatal Diákvédelmi Főosztályának megszervezésével és vezetésével bízták meg.⁷ Ezzel egyidejűleg a székhelyét veszített kolozsvári egyetem tanácsa az egyetem újrászervezése ügyében létrehozott karközi állandó előadójává választotta meg, miközben a minisztérium kinevezte az egyetem letelepítési kormánybiztosává.⁸

² BALOGH – SOMLÓ 1915.

³ A megüresedett kolozsvári politika tanszékre összesen heten pályáztak, közülük érte el a legjobb minősítést Szandtner Pál pályázata. KOVÁCS I. 2015. 2. 47. p.

⁴ MÁRKI 1922. 106 p.

⁵ Szandtner Pál heti öt órában, naponként 10–11 óra között tartotta meg Magyar közjog című előadásait. Vö. Átmenetileg Budapesten együttműködő 1920. 4. p.

⁶ *A Kolozsvárt 1872-ben alapított és Szegeden 1921-ben újra megnyitott M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története.* 1922. 8. p.

⁷ „Az ellenséges megszállás alatt álló országrészekről menekültek ügyeinek egységes intézésére, a menekültek segélyezésére és támogatására Országos Menekültügyi Hivatal állítatik fel, amely hivatal egyelőre a Békeelőkészítő iroda »B« csoportja keretében és ennek irányítása mellett működik.” Az Országos Menekültügyi Hivatal (O. M. H.) szervezése. 1920. 604. p.

⁸ GAAL 2001, 47. p.

Bethlen István, aki Szandtner Pált megbízta a Budapesten tartózkodó tanárok együtt tartására, levelében hangsúlyozta: „Az erdélyi menekült tisztviselők elhelyezése a vezetésem alatt álló hivatal ügkörébe tartozván, lépéseket kívánok tenni illetékes helyen olyan irányban, hogy a kolozsvári magyar egyetem addig is, míg működését Kolozsvárt ismét folytathatná, maradjon együtt és a megszállás tartama alatt fontos kulturális misz-szióját valamely más magyar városban folytassa.”⁹

Amikor Szeged meghívására 1921. február 4-én a városba érkezett Bethlen István, az Országos Menekültügyi Hivatal elnöke, hogy tárgyalást folytasson a város vezetőivel és megtekintsék azokat az épületeket, melyeket Szeged az egyetem céljaira felajánlott, a megbeszéléseken Szandtner Pál is részt vett. „Gróf Bethlen István közölte ezt követőleg, hogy Teleki miniszterelnöknek es Vass kultuszminiszternek az a végleges álláspontjuk, hogy a kolozsvári egyetemet feltétlenül Szegeden kell elhelyezni. Elsősorban a főügyészség illetve a táblabíróság épületét tekintettek meg. A táblabíróság épületében minden valószínűség szerint a jogi fakultás fog elhelyezkedni.”¹⁰ Amikor az egyetem további fennmaradásának kérdése eldőlt, 1921 márciusában az Egyetemi Tanács javaslatára a kultuszminiszter a Ferenc József Tudományegyetem szegedi elhelyezése ügyének miniszteri biztosává nevezte ki. Április végén Somogyi Szilveszter polgármester Budapestről hazaérkezve bejelentette, hogy „dr. Szandtner Pál egyetemi tanár a hét folyamán állandó kiküldetésre Szegedre fog érkezni, hogy az átalakító munkálatokat személyes intervenciójával is sűrgesse.”¹¹ Bár a kolozsvári (és a pozsonyi) egyetem ideiglenes¹² áthelyezéséről szóló törvényt 1921. június 17-én fogadta el a nemzetgyűlés, azonban Szandtner Pál miniszteri biztosi feladatait az egyetem tényleges megnyitásáig, azaz 1921 októberéig ellátta.

Munkáját az egyetemhez jutó város általános lelkesedése, másfelől a tényleges feladatok megvalósításának hétköznapi gondjai között folytatta. Hamar kiderült, hogy összesen hatvankilenc szegedi lakást igényel a városba költöző tanári kar, ezért Menyhárt Gáspár a „Kolozsvár – szegedi egyetem rektora a lakásügyek intézésével dr. Szandtner Pál egyetemi tanárt bízta meg.”¹³ A másik vita a táblabíróság méltó elhelyezése körül folyt, hiszen a táblának a város legimpozánsabb épületét kellett elhagynia. Végül pedig – ezekkel kapcsolatban – a város teherbíróképessége és a kormányzati támogatás nagyságrendje körüli alkudozás is folyamatosan napirenden volt. Az egyetemi professzorok elhelyezése tekintetében Szandtner Pál még 1921 májusában közvetítette a város felé egy budapesti vállalkozó ajánlatát, aki igen érdekes ajánlatot tett dr. Simkó Elemér főügyésznek. „Dr. Simkó a város részéről bír megbízással arra nézve, hogy Szandtnernek segítségére legyen, amire most igen érdekes alkalom kínálkozik. Az egyetemi tanárok és általában a menekültek elhelyezésével kapcsolatosan ugyanis egy budapesti építőipari

⁹ A békelelkészítő iroda „B” csoportja 80228/1919. szám, Budapest, 1919. november 15. ELTE Levéltára 427. Szandtner Pál iratai. Közli: KISS 2001. 146. p.

¹⁰ *Gróf Bethlen István Szegeden.* (Saját tudósítótól) Szeged. 1921. február 5. 2. p.

¹¹ *A szegedi egyetem.* (Saját tudósítótól) Szeged. 1921. április 26. 2 p. Szandtner Pál kezdetben a Tisza Lajos-körút 46. sz. házban kapott lakást, majd beköltözött a Horthy Miklós Kollégiumba.

¹² A 1921: XXV. törvénycikk címében szereplő „ideiglenes” jelző a törvény általános indoklás szerint a két egyetemnek az eredeti székvárosukba való mihamarabbi visszaköltözésére utal, hiszen „nincsen magyar ember, akinek szívében ne égne a vágy, ne élne a remény országunk régi határainak visszaállítására és nemzetünk egyesítésére.”

¹³ *Hatvankilenc lakást igényel a kolozsvári egyetem tanári kara.* (Saját tudósítótól) Szeged, 1921. április 24.

részvénytársaságnak az az ötletét támadt, hogy az egyes házakat, bármely háztulajdonos kívánságára egy-egy traktussal, illetve emelettel felemelik. Az építkezést a vállalkozó cég teljesen díjtalanul végezné, kiköti azonban, hogy 1015 éven keresztül az újonnan épített lakások bérösszege őket, a vállalkozó céget illeti meg. Hasonló tárgyalásokat kívánnak folytatni a földtulajdonosokkal is, akik részére ugyanilyen feltételek mellett villasorokat építenének.¹⁴ Ez az ötlet végül nem bizonyult kivitelezhetőnek.

Tomcsányi Vilmos igazságügy-miniszter májusi látogatása során éppen arra hívta fel a város vezetésének figyelmét, hogy „Szegednek meg igen nagy áldozatokat kell hoznia, s ha ők áldozatokat hoznak, úgy azt kéri Szeged közönségétől, hogy a lakáskérdés megoldását illetően segítségére legyenek az illetékes intéző köröknek.” *Somogyi* Szilveszter polgármester válaszában abbéli reményének adott hangot, hogy „ha Újszeged felszabadul,¹⁵ az ottani villákban a tanári kar háromnegyed részét el tudnák helyezni.”¹⁶ Ezek az elképzelések csak részben valósultak meg, így az évnyitó ünnepség előtt a *Szeged* című napilap beszámolója szerint „a tanári kar elhelyezését illetőleg megtudtuk, hogy a város 12 egyetemi tanár részére, akik ma még lakás nélkül vannak, 22 szállodai szobát foglalt le három hónapra. Jelenleg 30 tanár tartózkodik Szegeden, de a különböző hivatalnoki állású egyénekkal együtt mintegy hatvanan laknak már eddig is városunk falai között, öt tanár még nincs itt, akik különböző fürdőhelyeken, vagy idegen ország területén tartózkodnak.”¹⁷

A táblabíróság épületének egyetemi célú átvétele sürgetőbb feladat volt *Szandtner* Pál számára az egyetemi oktatói lakások biztosításánál, hiszen a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete az egyetem új székhelyén való működését az 1921 őszi határidőben állapította meg. A legfontosabb probléma, a táblabíróság elhelyezésének megoldása érdekében látogatott az igazságügy-miniszter májusban Szegedre. Megtekintette a miniszter a Kereskedelmi és Hitelbank illetve a Gabonabegyűjtés Országos Kormánybiztosságának Vár utca 7. sz. alatti épületét, azután további helyiségeket látogatott meg, melyek a táblabíróság elhelyezésének tekintetbe jönnek. A városi és az egyetemi vezetőknek hangsúlyozta, hogy őt éppen olyan hazafias eszmék hevítik, mint e város társadalmát. Utalt arra, hogy hosszú évek óta ő is magántanára a budapesti tudományegyetemnek, így teljes mértékben tisztában van azzal, hogy mi az egyetem. De nagyon fontos dolognak tartja az igazságszolgáltatást is – jelezve, hogy előbbre valónak tartotta tárcájának az érdekeit, mint az egyetem ügyét. „A jogrendet jelképező igazságszolgáltatásnak – mondotta – azon a piederstálon kell maradnia, amelyen eddig is volt. Úgy érzem, hogy az eszme hátrányára volna, ha a királyi táblát szűk keretek közé helyeznek el. De nem zárkózik el az elől, hogy egy kielégítő megoldást keressenek és ezért is jött

¹⁴ *Új terv a lakásínség leküzdésére.* (Saját tudósítótól) Szeged. 1921. május 10.

¹⁵ A francia megszálló csapatok távozására illetve a magyar csapatok Újszegedre történő bevonulására 1921. augusztus 21-ére virradó éjszaka került sor. „A szegedi kir. katonai körletparancsnokság hivatalos értesítése értelmében az Újszegedre való bevonulás augusztus 21-én délelőtt 5 órakor veszi kezdetét.” Szegedi Napló, 1921. augusztus 20.

¹⁶ *Az igazságügy-miniszter Szegeden.* (Saját tudósítótól) Szeged, 1921. május 18. 2. p.

¹⁷ *Az egyetemi tanács szemléje.* (Saját tudósítótól) Szeged. 1921. szeptember 24. 3. p. Bár a szállodai költségek egyharmadát a város, egyharmadát az egyetem állta, a maradékot pedig a tanárok, mégis, a kivételezett előnyökbe részesülő egyetemi oktatók lakásügyi felerősítették az egyetem beköltözését ellenzők a hangját, A Trianon utáni menekülthelyzet ugyanis érzékenyen érintette a határok közelében elhelyezkedő város lakosságát. VINCZE 2006. 44. p.

le most Szegedre, hogy személyesen győződjön meg arról, hogy miként lehetne az egyetem idehelyezésével kapcsolatos kérdéseket megoldani.”¹⁸ Két héttel később megszületett a végleges válasz: az igazságügy-miniszter június 1-jei leiratában arról értesítette a városi tanácsot, miszerint az aznapi minisztertanács döntése alapján hozzájárult ahhoz, hogy „a kolozsvári tudományegyetem központi épületének céljaira ideiglenesen” a táblabírószék épületét igénybe vehesse. A feltételei azonban igen súlyosak voltak: a felajánlott két épületet át kellett alakítani, továbbá annak a bírónak és tanácselnöknek, akinek nincs külön dolgozó-szobája a hivatalban, évente háromezer korona pótdíj, valamint két öl – felaprított, házhoz szállított – kemény tűzifa, míg a táblai és főügyészégi szolgáltnak ezer korona rendkívüli munkadíj jár a várostól. Mindezek mellett még a költöztetés költségeit is a városnak kell viselnie.¹⁹

További gondot jelentett Szandtner Pál számára, hogy miközben hogy a táblabírószék hivatalos átadásának szeptember 13-ig meg kellett volna történni, a tábla vezetője váratlanul ragaszkodni kezdett ahhoz, hogy olyan tervrajzot is készíttessenek, melyben az átadás, illetve az ottani átalakító munkálatok egyes mozzanatai meg vannak örökítve. Ezt a hivatalos tervrajzot a város, a tábla és az egyetem egy-egy megbízottja állítsa össze és a hivatalos átadás is csak ennek elkészülte után történhet meg. A tervrajz elkészítéséhez azért ragaszkodott a táblabírószék vezetősége, mert „számítanak arra, hogy épületüket egyszer majd vissza fogják kapni.”²⁰ Végül tíz nappal később Korb Flóris műépítész, a szegedi munkálatok legfőbb szakmai irányítója Szegedre érkezett, hogy az átalakított egyetemi épületeket megszemlélje. A szemle, amelyen Berzenczey Domokos városi főmérnök kalauzolta, kielégítő eredménnyel járt, így elhárult minden akadály, hogy Horthy Miklós kormányzó október 9-én az egyetemet új székhelyén rendeltetésének átadja, „Isten bőséges áldását kérve az itt folytatandó tudományos és nemzetnevelő munkára.”²¹ A Vasúti Leszámoló Hivatal 1912-ben átadott, hatalmas épületének átadása²² viszont 1924-ig váratott magára, ekkorra azonban Szandtner Pál – összességében sikeresen teljesített – megbízatása már régen megszűnt.

De gyorsan adódott egy újabb nagyszabású feladat, amely Szandtner Pál számára legalább akkora kihívásnak bizonyult, mint az egyetem szegedi meghonosítása. Miközben az 1922/23. tanévben dékán, az 1921/22. és 1923/24. tanévekben pedig a kar prodékánja volt, 1921-től a Politika Tanszék vezetője, a Horthy Kollégium és a Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet igazgatója, eközben az Országos Menekültügyi Hivatal Diákvédelmi Kirendeltségének 1923 júniusában történt megszűnte után – melynek kezdettől vezetője volt – elvállalta az egyetemi Tanács által, akkor és elsőül létesített a Diákjóléti és Diákvédő Iroda, majd a Horthy Kollégium és Egyetemi Diákasztal Felügyelő bizottságának elnöki megbízatásait is. Szakmai megalapozottságú szervező munkájából és publikációiból is az derül ki, hogy ez utóbbiak gondjait vállalta fel legszívesebben.

Négy nappal az ünnepélyes tanévnyitó után már arról lehetett olvasni, hogy amióta a kolozsvári tudományegyetem megkezdte Szegeden működését és az egyetem hallgatói

¹⁸ Szeged, 1921. május 18. 2. p.

¹⁹ MNL OL, VKM, K 636. fond, 105. doboz, 1921-11- 57813, 25471/1921.1. M. X. idézi: VINCZE 2006,39. p.

²⁰ Szeged. 1921. szeptember 24. 3. p.

²¹ *A szegedi egyetem ünnepélyes megnyitása.* (Saját tudósítótól) Szeged. 1921. október 10. 3. p.

²² A Bölcsészettudományi – jelenleg Bölcsészeti- és Társadalomtudományi – Kar épülete.

vidékről is megérkeztek a városba, a lakásviszonyok körül lehetetlen állapot alakult ki. Ráadásul a megszállt területekről menekült diákokat Szegeden „a legteljesebb inség és nyomor várta, sokan még a tandíjat sem tudták megfizetni.” Így történt, hogy az Erdélyből átkerült diákok közül „mindössze háromszázan határozhatták el magukat arra, hogy a tanulmányaikat folytassák.”²³ Erre is tekintettel az Egyetemi Diákjóléti és Diákvédelmi Iroda célja és feladata a hathatós diákvédelem és támogatás intézményes megszervezése volt, a segítés állandó megteremtése és az adott segélyek ellenőrzése. Az iroda élén az egyetem tanácsa által megbízott egyetemi tanár áll – elsőként, és szegedi egyetemi polgárként mindvégig Szandtner Pál –, aki a segélyre szoruló hallgatókat mind személyesen meghallgatja és az egyéni életkörülmények mérlegelése alapján a segélyre nézve dönt, tandíj-, vizsgadíj-, lakás-, ellátási-, ruha-, gyógyszer és gyógykezeltetési, tankönyv- és egyéb segélyt ad s ha kell, még tanácsokkal is ellát. Az Iroda működése alatt beváltotta a hozzá fűzött reményeket s valóban a szükséges támogatásban igyekezett részesíteni az egyetem tehetséges, de mostoha családszociális körülmények között élő diákokat.

Az indulás örömeit és nehézségeit, illetve az első év tapasztalatait a következőképpen összegezte:

„Mikor a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem, Magyarország területének a háborút követő megcsönkítettása következtében, ősi otthonát Kolozsvárt elhagyni kényszerült s 1921-ben Szegeden telepedett meg, a maga elvesztett tudományos intézeteinek újjászervezésével párhuzamban s híven hagyományaihoz az egyetemi ifjúság erkölcsi és anyagi érdekeiről is törekedett intézményesen gondoskodni. Az egyetem kezdeményezésére, részint egyes kulturális egyesületeknek (Népies Irodalmi Társaság, Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület), részint a helyi társadalomnak támogatásával az egyetem hallgatói számára diákasztal (Mensa Academica) és internátusok létesültek, majd pedig az egyre súlyosodó gazdasági helyzetben az egyetem Tanácsa különösen is átértve annak igazságát, hogy a főiskolai ifjúságtól megfelelő tanulmányi eredmények csakis az esetben várhatók, ha a tehetséges, de szegénysorsú ifjak a megélhetés gondjaitól mennél nagyobb fokban függetleníttnek s ha az egyetem hallgatói erkölcsileg is mennél hatékonyabb gondozásban és támogatásban részesülnek, mind e feladatok intézményes szolgálatára, az egyetem kebelében, külön Diákjóléti és Diákvédelmi Irodát szervezett. Az Iroda szervezeti szabályzatának kidolgozására, majd magának az intézménynek vezetésére is az egyetemi Tanács csekélységemet kérvén fel, az ilykép elnökségem alá került intézménynek immár lezárt első esztendejéről, az érdekeltek, a jóindulatú érdeklődők, főképp pedig: az egyetemi ifjúság nemeslelkű barátai számára az alábbiakban számolok be:

Bár az Iroda felállítását az egyetem Tanácsa még az 1923. év áprilisában elhatározta s annak mielőbbi beállítása érdekében magam is mindent megtenni igyekeztem, tevékenységét az intézmény valósággal csak az 1923/24. tanév szeptemberében kezdhettem meg, részben, mert az Iroda helyiségeinek s felszerelésének kérdése előbb nem volt megoldható, részben meg amiatt, mert a segítségemül kilátásba helyezett irodai munkaerő is csak szeptember hó közepétől állhatott rendelkezésre. Az Iroda helyiségeit és felszerelését illetően

²³ Hetvenen laknak két konviktusai szobában. A polgármestertől akarnak segítséget kérni. Szeged, 1921. október 7. továbbá Szegedi Új Nemzedék, 1921. október 14.

hálával kell kiemelnem egyetemünk Jog- és államtudományi Karának megértő jóindulatát, mellyel Moór Gyula dr. ny. r. tanár úrnak s csekélységemnek amaz indítványához hozzájárult, hogy hely- és költségkímélés végett az Iroda a kettőnk részére kijelölt szemináriumi helyiségekben legyen, e helyiségek szemináriumi célokra leendő használata mellett, elhelyezhető s ezzel egyben a berendezés leglényegesebb nehézségein is átsegített. Így jutott az Iroda, a céljaira legalkalmasabb helyen, az egyetem központi épületében megfelelő helyiségekhez és elegendő bútorzathoz, melyet azután báró dr. Horváth Emil népjóléti miniszteriumi államtitkár úr szíves s e helyütt is hálás köszönettel kiemelt jóindulatából egy használatra átengedett írógéppel, az egyetemi Tanács által felajánlott fedezetből pedig a még szükséges hirdetőtáblákkal lehetett kiegészítenünk.

Az Iroda felszerelése körül egyébiránt külön köszönettel tartozunk még gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr Önagyméltóságának, ki az Iroda első nyomtatványainak és írószerszükségletének költségeire 500.000 K-t volt kegyes engedélyezni, továbbá a Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaságnak, mely a szükséges nyomtatványokat és írószereket, a nemes célra tekintettel, úgy a legelső alkalommal, mint azóta is vagy önköltségi áron, vagy éppen ajándékként szállította ill. szállítja. Így felkészülve várta az Iroda a tanév megnyitását s miután – az egyetemi ifjúság az Iroda létesüléséről, valamint arról, hogy az Irodához az egyetemnek minden segítségre szoruló hallgatója az Iroda hivatása körébe eső minden ügyben legteljesebb bizalommal fordulhat, hirdetésményileg értesítve lett, 1923. évi szeptember hó 18.-án az intézmény a maga érdemleges munkásságát is megkezdte s tevékenységének közelebről befejezett első évében az egyetemi ifjúság erkölcsi és anyagi gondozása körül a következő jelentősebb eredményekre tekinthet vissza:

1. Mint diákvédő intézmény az Iroda főként az egyetemi ifjúság erkölcsi és tanulmányi érdekeinek gondozását tekintette hivatásául, nevezetesen azt, hogy az egyetem hallgatóinak erkölcsi és tanulmányi életét figyelemmel kísérje, az egyetem hallgatóit, különösen oly esetekben, melyekben az egyetem székhelyétől távol vagy éppen az elszakított területeken lakó szülők gyermekeiről volt szó, alkalmasan kiválasztott társadalmi szervezetek útján és közvetlenül is gondozásába vegye, az egyetem hallgatóinak, erkölcsi védelmet vagy támogatást igénylő és érdemlő minden igényükben segítségül legyen, s hogy nekik tanulmányaikban, valamint tanulmányi kedvezményeik és jövő elhelyezkedésük kérdéseiben célszerű felvilágosításokat s tanácsokat adjon.

2. Mint diákjóléti szerv az Iroda elsősorban a szegénysorsú és jó előmenetelű egyetemi hallgatók nehéz anyagi helyzetét igyekezett az anyagi terhek különféle vonatkozásaiban enyhíteni.”

Jelentésének végén Szandtner Pál a hallgatóság nagy nyomorát ismerve arra kéri barátait és jötevőit, hogy „az ifjúságot szeretetükben, diákvédő intézményeinket pedig áldozatos jóindulatukban továbbra is megtartani s derék fiainknak újabb jóbarátokat szerezni kegyeskedjenek.”²⁴

Szandtner Pál igyekezett tovább bővíteni a diákjóléti intézményeket a város és az állam, valamint a civil társadalom pártfogása révén. Kibővült a diákasztal, a Horthy Miklós Internátus mellett újabbak jöttek létre (Bocskai-, Szent Imre Internátus, Szent Erzsé-

²⁴ Jelentés 1924. 12 p. Hasonló éves jelentései szegedi egyetemi tevékenységének minden évében megjelentek.

bet Leányinternátus) és ezek egyre több, közel 400 hallgatónak nyújtottak már otthont. 1928-ban megépült az új Horthy Kollégium a fiú és lányhallgatók részére közel 400 férőhellyel; a menza is kb. 500 hallgatónak nyújtott ellátást, miután 1930-ban *Mensa Academica* is alakult az internátusokban nem lakó hallgatók részére is. 1932-ben létesült a Luther Otthon s a Turul Szövetség Otthona is. 1938-ban pedig a visszacsatolt felvidéki hallgatók részére létesült az Egyetemi Diákothron. Az ősi hagyományokon haladó *Alma Mater* menekülése alatt is segítette diákjait. Mintegy 13.000 hallgató részesült tandíjkezdvevényben, 12.404 hallgató kapott segélyt a Diákjóléti és Diákvédő Irodától és 2.523 hallgatót részesített segélyben a *Mensa Academica*. Ezenfelül a felsorolt egyéb internátusok, valamint a diákegyesületek is adtak a diákoknak támogatást pénzben és természetben. De nagy részt vállalt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is, mely igen jelentős összegekkel támogatta az intézményeket. Ily módon a hallgatóság-nak mintegy 35-40%-a részesült segélyben, ami a diákság súlyos szociális helyzete jelentős mértékben enyhült.

Sokkal nehezebb és bonyolultabb körülmények között lehetett megvalósítani azt a szintén *Szandtner* Pál által kidolgozott tervet, hogy miként lehet megszervezni az egyházakkal együtt Kolozsvárott, Erdélyben maradt magyar diákság támogatását, hogy ezzel a mostoha körülményei között is biztosítsák fiatalok tanulási lehetőségét. A Református Kollégium főiskolás internátusában 1929-ig 20–30, azután pedig már 50–90 egyetemi hallgató lakott és élvezett ez idő alatt 31.146 pengő értékű kedvezményt; az erdélyi református egyházkerület Teológiai Fakultásán az 1918–1940. években 532 egyetemi hallgató 71.512 pengő segélyben részesült; a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület útján az 1921–1940. években 650 hallgató 130.040 pengő segélyben részesült s az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsa az egyetemi hallgatók között 188.000 pengő segélyt osztott szét. Hasonló eredménnyel és odaadással támogatta a diákokat a római katolikus egyház, valamint az unitárius egyház is.²⁵

A diákjóléti intézkedések melletti elkötelezettségét pontosan jelzi, hogy amikor elköszön a szegedi egyetemről²⁶ a Pázmány Péter Tudományegyetemen lendületesen folytatta korábban megkezdett munkáját. Segítségére volt ebben annak az új intézménynek a létrejötte, amelynek vezetését még az utolsó szegedi évében kezdhetette meg és Budapestre kerülve folytathatta a megkezdett munkát. Azokra a fontos érdekekre való tekintettel ugyanis, amelyek a főiskolákra készülő ifjúság pályaválasztásához különösen

²⁵ RUDAI 1941. 269–275. pp.

²⁶ *Dézsai* Lajost, a szegedi egyetem irodalomprofesszor rektora a helyi lapnak adott interjújában sajnálkozva emlékezett meg a kiváló professzor távozásáról. „Szandtner professzornak igen nagy érdemei vannak a Kolozsvárról száműzött egyetem elhelyezése körül, ő volt Szegeden az egyetem szálláscsinálója, a végleges elhelyezkedés után pedig a diák jóléti intézmények élen fejtett ki igen eredményes munkálkodást Távozása érzékeny veszteséget jelent a szegedi egyetem számára.” Délmagyarország. 1928. szeptember 13. Amikor pedig 1929 elején sor került a Horthy Miklós-internátus Boldogasszony-sugarúti épületének átadására – amelynek első igazgatója az éppen Szegedre került *Horváth* Barna volt – ugyancsak a rektor méltatta *Szandtner* Pál ez ügyben kifejtett eredményes munkáját: „De hálával emlegessék az eddigi vezető nevét is, aki már közel egy decennium óta viseli szívében a diákság ügyét, kinek atyai gondoskodása oly sok diákot mentett meg az elzúllástól s eddigi fáradozásai betetőzéséül az internátus és menza ügyeit is elvállalta s viszi lelkes buzgósággal s emyedetlen áldozatkészséggel. A régi lelkes ifjúság kifogta becézett kedvence lovait s úgy vitte a maga által húzott szekerén az ünnepeltet. Ez a mi ünnepeltünk: Szandtner Pál megérdemelné, hogy azért fogják ki lovait kocsijából, hogy el ne távozhasson körünkől.” Délmagyarország. (sz. n.) 1929. február 9. 3. p.

kultúrpolitikai, hivatásitkai és gazdasági szempontból fűződek, *Klebsberg* Kunó vallás-és közoktatásügyi miniszter időszerűnek találta a pályaválasztási felvilágosítás ügyét a főiskolai tanulmányokat feltételező életpályákra vonatkozóan intézményesen megszervezni. Ezért a szegedi Ferenc József Tudományegyetemmel kapcsolatban „Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet” elnevezéssel országos intézményt létesített és annak vezetésével a diákszociális ügyek tanulmányozása, felkarolása és ismerete tekintetében kimagasló szakembert, *Szandtner* Pál egyetemi tanárt bízta meg. Ennek az intézetnek hivatása kettős volt: egyrészt gyakorlati háttérű felvilágosítás és tanácsadás, másrészt tudományos és általános érdekű adatgyűjtés és adatfeldolgozás. Mint felvilágosító és tanácsadó intézmény, a középiskolákból a főiskolákra készülő fiataloknak szakszerű felvilágosításokat adott. Mint adatgyűjtő és adatfeldolgozó intézmény az egyetemek és főiskolák különböző szabályzatainak és a helyi viszonyokat ismertető kiadványoknak és adatoknak összeszedésével az úgynevezett hivatásismeretnek a művelésével foglalkozott. Emellett gyűjtötte és tanulmányozza a különböző pályaképeket, statisztikai adatokat, amelyek a munkaképességnek és megélhetésnek mindenkori állásáról megbízható képet adni alkalmasak lehetnek.²⁷

Bár a kormányzó a vallás-és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére *Szandtner* Pált, a szegedi egyetem professzorát a budapesti magyar kir. Pázmány Péter Tudományegyetem jogi és államtudományi karán megüresedett politikai tanszékre már 1928. december 14-én kinevezte nyilvános egyetemi rendes tanárrá,²⁸ a szegedi egyetem az 1928. december 11-i távozásával megüresedett politikai tanszékre a pályázatot csak 1930 augusztusában hirdette meg.²⁹ Mindenesetre a budapesti jogi kar ekkoriban szokatlanul fogadókész volt a fiatal oktatók munkába állásával kapcsolatban. 1928-ban az a sajátos helyzet állt elő, hogy a kultuszminisztérium a jogi kar ellenkérelme dacára nyugállományba helyezte a 70. életévüket betöltött professzorokat. Ekkor, 1928-ban nyugdíjazták *Concha* Győzöt (82 éves), *Kováts* Gyulát (79 éves), *Grosschmid* Bénit (76 éves), *Nagy* Ferencet (76 éves) és *Király* Jánost (70 éves). Ezután kerülhetett a jogi karra *Moór* Gyula, *Kolosváry* Bálint, *Kuncz* Ödön és *Eckhart* Ferenc és *Szandtner* Pál is, akiknek átlagéletkora éppen, hogy csak elérte a negyvenöt évet. A fiatalítási szándék egyértelműnek látszott.³⁰ Másfelől ebben az esetben is elgondolkodtató, hogy „minden kar életében az autonómia igazi bizonyítéka, hogy sikerül-e következetesen és szuverén módon az üres tanszékek betöltését végrehajtani. A bizottsági előterjesztésekben bizony gyakran érzékelhető a miniszteriális elképzelés a tanszék jövőjéről, természetesen, közvetett módon. Így a kari döntések is motiváltak nemcsak a felsőbb hatóságok elképzelései által, hanem sokszor kifejezetten ideológiai szempontból is.”³¹

A szegedi egyetemről való távozása alkotmányjogi következményekkel is járt. A szegedi Ferenc József Tudományegyetemen bő két év alatt négyszer rendeztek felsőházi tagválasztást. Megalakulásától, 1927 januárjától *Tóth* Károly perjogász professzor volt a tag, de ő 1928 áprilisában váratlanul elhunyt. Utódja *Kolosváry* Bálint magánjogász lett,

²⁷ A Magyar Távirati Iroda jelenti. MTI 1928. február 18. 13. p.

²⁸ A Magyar Távirati Iroda jelenti. MTI 1928. december 14. 16. p.

²⁹ *Négy üres tanszék van a szegedi egyetemen.* (A Délmagyarország munkatársától) Délmagyarország. 1930. július 30. 4. p.

³⁰ SCHWEITZER 2015, 8. p.

³¹ MARISKA2008, 60. p.

de öt novemberben áthelyezték a pesti egyetemre. 1928. december 12-én (egy nappal a Szegedről Budapestre történt áthelyezés után) Szandtner Pál politikaprofesszort választották meg, de távozása után 1929. február 4-én lemondott felsőházi tagságáról.³² A képviselőház állandó igazolóbizottsága azonban csak egy hónappal később tartott ülésen vette tudomásul a lemondás ügyében tett bejelentését, és ekkor törölték az igazolt felsőházi tagok névjegyzékéből. Egyben megállapította a bizottság azt is, hogy Szandtner Pál felsőházi tagságának megszűntével a szegedi Ferenc József Tudományegyetemnél nemcsak a felsőházi rendes, hanem a póttagsági hely is megüresedett.³³ Végül újabb egy hónap elteltével a szegedi egyetem a felsőházi tagság tisztségét egyhangúlag Menyhárt Gáspár egyetemi tanárra ruházta, póttagnak pedig Polner Ödön professzort választották meg.³⁴

A jobbára Szegeden megkezdett és folytatott diákjóléti munkájáért a kormányzó a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére 1933-ban megengedte, hogy Szandtner Pálnak a Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános rendes tanárának „a diákvédelem és diákszociális ügyek terén kifejtett buzgó és eredményes tevékenységéért elismerése tudtul adassék.”³⁵ E munkájának folytatásaként a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1937/38–1939/40. évek tartamára a budapesti Horthy Miklós Kollégium igazgatótanácsának tagjává nevezte ki Szandtner Pál egyetemi nyilvános rendes tanárt,³⁶ az 1938-as tanévnyitó ünnepségen pedig Kenéz Béla leköszönő rektor külön is köszönetet mondott Szandtner Pálnak, első munkatársának fáradhatatlan buzgóságáért, „aki nemcsak egy egyetem ügyeinek intézése terén fejtett ki érdemes munkásságot, de a diákjóléti ügyeket is eredményesen vezette.”³⁷ Mindezek hatással lehetnek a kormány elismerésére is, amikor ugyanazon évben érdemesnek találták a Magyar Érdemrend középkereszt kitüntetésre „az egyetemi és főiskolai ifjúság érdekében kifejtett munkásságáért.”³⁸

Említett életrajzában munkásságának erről az oldaláról így vall: „Azok a jóléti intézmények, melyek az egyetemi ifjúság erkölcsi és anyagi gondozása érdekében kezdeményezéseimre annak idején létesültek, és vezetésem alatt évtizedeken át legáldásosabban működtek. A dolgozók gyermekeinek és a különben elkallódó szegény sorsú tehetségeknek főiskolára segítése terén elért igen jelentős eredményekkel, nemcsak a tudomány igazságos demokratizálása, hanem a tudomány előbbre vitele ügyének is, ha közvetetten is, de kétségkívül sokkalta általánosabb, jelentősebb és értékesebb szolgálatokat tettek, mint aminő szolgálatot azok a relatív értékű irodalmi művek tehettek és tettek volna, amelyek egyéb nagymérvű elfoglaltságom következményeként tollamban maradtak s napvilágot nem láthattak.”³⁹

Két alkalommal bízták meg a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi kara dékáni tisztségével, először az 1934/1935-ös tanévben, majd az ostromot követően 1944–46-ban. Ez utóbbi éveiben már érezhetőek voltak a későbbiekben mono-

³² MUDRÁK 84–85. pp.

³³ A Magyar Távirati Iroda jelenti. 1929. március 07. 12. p. Munkájának eredményeit éves egyetemi jelentései dokumentálják: A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Diákjóléti és Diákvédő Irodájának működése az 1933–1935, 1941, 1943. tanévben. Jelenti Szandtner Pál. Budapest, 1935, 1941, 1943.

³⁴ A Magyar Távirati Iroda jelenti. 1929. május 15. 29. p.

³⁵ A Magyar Távirati Iroda jelenti. MTI 1933. augusztus 23. 20. p.

³⁶ A Magyar Távirati Iroda jelenti. MTI 1937. július 06. 11. p.

³⁷ A Magyar Távirati Iroda jelenti. MTI 1938. október 03. 4. p.

³⁸ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944 MNL OL K27/51. 1938.07.27

³⁹ CSIFFÁRY 2003, 228. p.

polhelyzetbe került ideológia hatalmi aspirációi, amelyet jól tükröz ez az 1970-ben született visszatekintés: „A politikai fejlődés átmeneti jellege tükröződött a jogi oktatásban, hogy a politikai változások, az új körülmények között régi professzorok tanításának szűrőjén keresztül tükröződtek az elméleti tárgyak előadásaiban.” Majd a bírálat egyenként is nevesíti a „régí professzorokat”: „Szandtner Pál tananyaga egyébként a magyarországi tudományos fejlettség szintjét tükrözte, didaktikailag áttekinthetően foglalta össze és rendszerezte a politika-tudomány eredményeit. Egyes tételek összegzésekor bizonyos egyoldalúsággal és eklekticizmussal lehet találkozni, olykor túlzó leegyszerűsítéssel igyekszik bizonyos fogalmakat megismertetni. Nézőpontja természetesen idealista, mégis több olyan következtetéssel operál, amelyek történelmi, természeti meghatározottságra utalnak. Tananyagának rendszere áttekinthető, színvonalas – az adott tudományos és kulturális fejlettség szintjéhez mérve.”⁴⁰

Az 1948. évi oktatási reformban a tantárgyi változások főképpen az elméleti tárgyak területén jelentkeztek. A politika és a jogfilozófia helyett bevezették az „államtan a politikai rendszerek történetével”, valamint az „Általános állam- és jogelmélet” című tárgyakat. Az új tárgyak bevezetése új előadók bevonását is megkívánta – szólt a hivatalos indoklás, így könnyebb volt az elméleti tárgyak oktatóit, *Moór* Gyulát és *Szandtner* Pált nyugállományba helyezni, miközben magát a Politika Tanszéket is megszüntették. Az 1948. október 7-i rendkívüli kari ülésen *Marton* Géza dékán pontosan fogalmazott: *Szandtner* Páltól nyugdíjazás iránti kérvény érkezett a karhoz, amely beadásával „felsőbb helyről jött felszólításnak tett eleget.”⁴¹ Végül a minisztérium még azt a kérést is visszautasította, hogy csak egy évi szabadság lejárta után helyezték nyugállományba.⁴² A sorozatos „refomdöntések” végén a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem elnevezést az 1950. évi 35. számú törvényerejű rendelet változtatta meg, jelezve, hogy új korszak kezdődött.

Pákh Tibor visszaemlékezése pontosan rekonstruálja a kialakult helyzetet – hallgatói szemszögből: „Abban az időben az egyetemi tanáraink egy részét már leváltották. Például a politikaprofesszorom abban az időben bizonyos Hajdú Gyula volt, nála kellett szigorlatoznom, de *Szandtner* Pálnak, a korábbi politika professzornak az anyagából készültem. Úgyhogy a feltett kérdésre *Szandtner* könyve alapján válaszoltam. Erre Hajdú azt mondta: »Kérem, ezek már meghaladott álláspontok. Nálam Leninnek az Állam és forradalom című munkája alapján kell válaszolnia.« Nekem fogalmam se volt, hogy mi ez az egész zagyvaság. Később kezembe került, és elolvastam. Ebben szörnyű dolgok vannak. És Magyarországon ennek az Állam és forradalom című brosúrának az alapján vezényelték le az egész átforgatást.”⁴³

De gyorsan sor került a *Szandtner* Pál szívéhez oly közel álló, a két világháború közötti diákjóléti intézményrendszer értékeinek a lejárására is, természetesen a népi demokrácia állami ellátórendszere nagyszerűségének felmutatása ellenében. „A »Diákjóléti iroda« jelentése 1927-ben arról tudósít, hogy a szegedi egyetemen mindössze öt hallgató kapott tanulmányi segílyt. Huszonnégy pengőt egy évre, amikor az albérleti szoba havi

⁴⁰ A kritika tárgya elsősorban *Szandtner* Pálnak 1938-ban megjelent *Politika* című jegyzete. SAMU 1972. 226, 231. pp.

⁴¹ Az 1948. október 7-i I. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (302/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k. Ismerteti:

⁴² SCHWEITZER 2011. 4. 43. p. továbbá ARCZT 2004. *Szandtner*ről különösen 127–131. pp.

⁴³ PÁKH

bére került ennyibe! Márpedig, ha valaki nem akart súlyos betegséget szerezni, kénytelen volt hónaposzobában lakni. [...] Hogy milyenek voltak ezek az internátusok, arról Szandtner Pál; a »Diákjólét« vezetője tíz évvel később, 1936-ban, az országos felsőoktatási értekezleten cinikusan így beszél: »A diákok egyrészt igazi diákothonoknak éppen nem tekinthető diákkaszárnyák kétséges hatású közös termeiben, rendes tankönyvek helyett csak kopott jegyzeteket ismerve és forgatva, szegényes menzákon önmaguk felszolgálta sovány ebédek és vacsorák mellett, vagy éppen még ilyeneknek is híján vonszolja egyetemi éveiket«. [...] És a szegedi diákság tovább nyomorog.»⁴⁴

A 64 éves korában megalázó körülmények között nyugdíjazott professzor elfeledve élte le életének hátralévő másfél évtizedét. 1963-ban bekövetkezett haláláról csak egy napilap gyászrovatában megjelent szűkszavú családi közlemény számolt be.⁴⁵

II. Tudományos munkásság

Pontos, egyben némiképp önkritikus Szandtner Pál önéletrajzának az a gondolata, amelyben az „*egyéb nagymérvű elfoglaltságom következményeként tollamban maradt*” alkotásairól beszél. Valóban, az egyetem érdekében kifejtett sokirányú tevékenysége mintha kevesebb időt engedett volna tudományos alkotómunkája kibontakozásának, ő is tudhatta, hogy igazán eredeti műveit fiatalon írta.

Huszonhét évesen írja meg első nagyszabású tanulmányát egy, az *Allgemeine Staatslehre* fogalmi rendszerében éppen meghonosodott államtani kategóriáról, az államcélról.⁴⁶ Elméleti kiindulópontja Jellinek alig néhány éve megjelent alapműve, más teóriákkal szemben tőle kölcsönzi államcél-leírását is: az állam „egyrészt társadalmi képződmény, másrészt jogintézmény”, s ennek megfelelően osztotta az államtant „általános társadalomtanra” és „általános államjogtanra”. Az előbbi szférájában pedig megkülönböztette az állami funkciókkal egybeeső „objektív” államcélokat és a „szubjektív” államcélokat; ez utóbbi fogalom alatt azon célok összességét értve, amelyeket az állam nevében eljáró személyek tűznek ki maguk elé. Jellinek nyomán hangsúlyozta: az államot a megvalósított állami célok legitimálják.⁴⁷ Mesterét, Concha Győzöt követve pedig azt fejtegette, hogy az állam az emberi közösségi lét legtökéletesebb lényegi formája, amelynek helyesen felfogott célja a nemzeti elv. Azonban némi bírálatot is gyakorolva hozzátette: az államcél az egyén közösségen belüli önmegvalósítását is biztosítja.⁴⁸

Három évvel később pedig jelent meg tudományos munkásságának legkiemelkedőbb műve, az alattvalói engedelmisségről, amely máig a legidézettebb munkájaként

⁴⁴ LÁNYI 1952.

⁴⁵ „Fájdalommal tudatjuk mindenkivel, aki ismerte, tisztelte és szerette, hogy dr. Szandtner Pál nyug. jogprofesszor befejezte áldásos életét: november 10-én, váratlanul elhunyt. Kívánsága szerint Dunaföldváron helyeztük csendben örök nyugalomra. Minden külön értesítés helyett, a gyászoló család.” Magyar Nemzet, 1963. november 19. 6. p.

⁴⁶ SZANDTNER 1911.

⁴⁷ Szandtner a könyv második kiadására hivatkozik: JELLINEK 1905. § 4. különösen: *Rechtfertigung, Funktionen, Ziele und Aufgaben des Staates*, 116–171. pp.

⁴⁸ Takács Péter szerint Szandtner Pál volt Concha Győző egyetlen tanítványa, aki Nagyváradon vitatkozni mert vele. TAKÁCS 2011, 116. p.

biztosította számára 1915-ben sikeres habilitációját is.⁴⁹ Az Akadémia pályázatára ugyanebben az évben beküldött munka bírálója, Concha Győző „figyelemreméltó jelenségnek” tekintette a könyvet, mivel „az állami lét e részletjelenségének kapcsán az állami lét összes föelvei és főtényezőire nézve állást foglal s nem kis virtuozitással iparkodik az egésznek és a résznek viszonyát magyarázni.”⁵⁰

A közel négyszáz oldalas monográfiában sikeresen kamatoztatta, hogy az innsbrucki egyetemen eltöltött öt félév tartama alatt, az első évben, főleg filozófiai stúdiumokkal (dialektika, kozmológia, metafizika, morálfilozófia, ismeretelmélet, lélektan) foglalkozott, majd a következő másfél esztendőben dogmatika, erkölcsstani, bibliai hermeneutikai, exegetikai, keleti nyelvészeti (héber, arab) egyháztörténeti és kánonjogi tanulmányokat végezett. Ráadásul jogi stúdiumai megkezdése előtt a kolozsvári egyetem bölcsészeti karán eltöltött szemesztere alatt is főleg filozófiai és a pedagógiai előadásokat hallgatott.

Etimológiai összegzésében érdekes áttekintését nyújtja az engedelmesség szótörténeti változatosságának. A magyar nyelv az „engedelmeskedik”, „szóra hajlik”, „szótfogad” igéket s az ezekből képzett „engedelmes”, „szófogadó”, „szórahajló”, „engedelmesség”, „szófogadás” névszókát használja a jelenség megjelölésére. Ugyanez tapasztalható más nyelvek szókincsében is. A latin „oboedientia”, „obsequentia”, „obsequium”, „observantia”, „obtemperatio”, mint az engedelmességnek s fogalmi árnyalatainak megjelölői, eredetükben valamennyien visszavezethetők a megfelelő s ugyancsak engedelmeskedést s ennek fogalmi árnyalatait kifejező igékre, mint „oboedio”, „obsequor”, „obseruo”, „obtempero”; a francia „obéissance”, „soumission”, „obéissant”, „soumis”, az angol „obedience”, „obsequiousness”, „obedient”, „obsequious”, nemcsak a megfelelő latin igékből, melyeknek átvett származékai, hanem az illető nyelvekben tényleg is használt „obéir”, „soumettre”, illetőleg „to obey” ugyancsak latin eredeti s engedelmeskedést jelentő igékből, azaz cselekvést kifejező szókból képzett terminusok.⁵¹ Ugyanakkor elégedetlenül állapítja meg, hogy az engedelmesség-fogalom meghatározásainak átnézetében az ez iránt érdeklődő kénytelen jórészt a közönséges s nyelvtörténeti szótáraknak, valamint az általános ismereteket nyújtó enciklopédiáknak ez irányú adataival beérni, mert szakművek rendszerint csak használják a kifejezést, anélkül, hogy fogalmát közelebbről definiálnák is.⁵²

A politikai engedelmesség összetevőit jogi, erkölcsi és hatalmi szempontból vizsgálta. Az engedelmesség az egyén és állam kapcsolatában három eltérő viszonyt tételez fel: célviszonyt, alárendeltségi- és kötelező viszonyt, illetve jogviszonyt. Az egyén mindegyik esetben az államnak alárendelt tényező akár hatalmi, akár jogilag szabályozott viszonyról van szó – fejtegette. E tétel azon alapul, hogy az állam Szandtner szerint három jellegzetes vonással rendelkezik. Egyfelől olyan létező valóság, amely emberek közösségének együttműködő tevékenységében jelenik meg, másfelől viszont bizonyos szabályok uralmát biztosító intézmény. Az előbbi azért lehetséges, mert az együttműködés célokon alapul, s e célokat az állam tűzi ki; az utóbbi pedig azt is jelenti, hogy az állam a legfőbb akaratral rendelkező valóság. Mint ilyen, korlátozhatja a

⁴⁹ SZANDTNER 1914.

⁵⁰ CONCHA 1935, 138. p.

⁵¹ SZANDTNER 1914, 2. p.

⁵² Uo. 22. p.

szabad akarattal rendelkező egyén szabadságát, amennyiben az nem tud, vagy nem akar együttműködni a többiekkel. Az állam egy harmadik aspektusa az az erő, amellyel akaratát kötelező akarattá, parancsá tudja tenni. Az alattvalók egymáshoz való viszonyában az államhatalmat elhelyezve arra a következtetésre jut, hogy „*az alattvalók engedelmségre kötelezettségének alanyi jogi természetéből következik, hogy az, mint minden alanyi jog, az alany akaratának objektív jogi felhatalmazottságát jelenti, mely-nél fogva valamely az állam által elismert célra minden más ellenkező akaratra való tekintet nélkül tevékenyülhet.*”⁵³

Az ellenállási jog értelmezésekor – ahogyan a könyv egészében is – tartózkodik bármiféle politikai aktualizálástól, még történeti példaiban is távol kívánja magát tartani a deduktív-logikai interpretációkon túli világtól. Eszerint az alattvalók „ellenállási joga” abban a beállításban, melyben az közkeletűleg megjelenik, végeredményben ugyanazt jelentené, mint amit a „forradalomra való jog”, melyet pedig az állam tudománya, mint a jog fogalmával s a jogrend követelményeivel össze nem egyeztethetőt, igen helyesen, elvetett. Mert ha az alattvalóknak csak az alárendelt állami orgánumok irányában s csak a pusztá engedelmességre kiterjedő „ellenállási joguk” volna is, úgy az nem lenne más, mint egy, bár nem erőszakos támadásban, hanem az állam parancsaival szemben való „nem-tevékenyülésben” érvényesített jog: a jogrend felbontására.⁵⁴

Mai szemmel olvasva a könyvet kissé furcsának tűnhet, de a korabeli jog- és társadalomtudomány mainstreamjét ismerve nem meglepő, hogy a német-nyelvű irodalmak felhasználása dominál a munkában. *Szandtner* olvasottságának nem lehetek idegennyelvi akadályai, hiszen – önéletrajza szerint – írásban és szóban jól bírta a német és a latin nyelvet, elég jól az angolt, s tudományos művek megértéséhez szükséges mértékben a francia és az olasz nyelvet. A tudományos-kulturális élet hagyományos német orientációja mellett *Szandtner* számára nyomatékosíthatta érdeklődését az általános államtan németnyelvűsége. Az viszont feltűnő, hogy fél évszázaddal Henry David *Thoreau* polgári engedetlenség esszéjének megjelenését követően – amely már az európai olvasók előtt is ismert volt – még egy lábjegyzet erejéig sem váltott ki visszhangot *Szandtner* könyvében. Jó szemmel figyelt fel viszont fiatal kortársára, akinek csak négy évvel korábban jelent meg habilitációs írása, a *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*.⁵⁵ Az ekkoriban még szinte ismeretlen Hans *Kelsen* megállapításai már akkor meghatározók lettek *Szandtner* gondolatvilágára, amikor ezek még távol álltak attól, hogy – amint ez később bekövetkezett – „divatosak” legyenek.

Az alattvalói engedelmség problémája című könyv megjelenését követően szinte két évtizedig az egyetemszervezési, oktatási tevékenysége mellett *Szandtner* Pálnak csak a kisebb munkái jelentek meg. Oktatási segédletek, véleményes jelentések, diákjóléti, beiskolázási szakanyagok jellemzőek ebben az időszakban. De nem szabad elfelejteni, hogy ezekben az években zajlik a kolozsvári egyetem új otthonkeresése, amelynek egyik főszereplője, szervezője éppen *Szandtner* Pál volt. 1931-ben viszont megjelent a több kiadást megért *Politika* című könyve.⁵⁶ Eredetileg ennek is előadásai képezték az

⁵³ Uo. 297. p.

⁵⁴ Uo. 353. p.

⁵⁵ KELSEN 1911.

⁵⁶ SZANDTNER 1931, 1935, 1940.

alapját, sőt fenn is maradt az előadások anyagait lejegyzetelő szorgalmas hallgatónak a neve,⁵⁷ és a munka nyomdatechnikai előállítás is elég kezdetleges volt.⁵⁸ A könyv tudományos kvalitásai viszont messze meghaladták egy egyszerű oktatási segédlet niveljét.

A munka alapvetően a klasszikus államelméleti tanok összefoglalását nyújtja, jellegzetes tematikus rendben, az általános kérdéseket fegyelmezetten kifejtve. Alapgondolata szerint a politika tárgya az állam, vagyis az egyetemesség. A könyv jelentőségét már önmagában az is jelzi, hogy 1928-ban Szandtner Pál *Concha* Győzőt váltotta a politika tanszék élén, aki még 1905-ben írta meg *Politika – közigazgatástan* című tankönyvét. Halálát követően közel másfél évtizedig vezette Szandtner Pál a tanszéket. Az eszméletörténeti folyamatosságot pedig az is jelzi, hogy „Concha Győző, Kuncz Ignác, Schvarcz Gyula, Balogh Arthur, Szandtner Pál, Krisztics Sándor fémjelezte, erőteljesen közjogi hagyományra épülő és elsősorban állambölcseleti, alkotmány- és közigazgatástani irodalomból táplálkozó, »államcentrikus-jogászas« »politikát« műveltek.”⁵⁹

Szandtner – ahogyan 1915-ben, *Az alattvalói engedelmesség problémája* kötetének megírásakor – az 1940-es években is távol tartotta magát a kor radikális politikai ideológiáitól, teoretikus mondanivalóját elemelte a politikai praxis gyanús tényezőitől. „Lényét – mivel nem alkotott átütő elméletet – inkább emberi tartása és repetitív elméleti igényessége, semmint tudományos eredményei vagy inspiratív szelleme tartja meg emlékezetünkben.”⁶⁰

III. Fontosabb művei

Az állam-cél elméletei. Nagyvárad, 1911.

Az alattvalói engedelmesség problémája. Tanulmány a politikából. Nagyvárad, 1914.

A jog- és államtudomány továbbképzés jövő szervezése. Nagyvárad, 1916.

Előadások a magyar közjogról. Kolozsvár, 1918.

Véleményes jelentése dr. Dános Árpád, kereskedelemügyi magyar kir. miniszteri fogalmazónak a magyar közigazgatási jogból egyetemi magántanárrá képesítése végett benyújtott irodalmi dolgozatairól. Kolozsvár, 1918. 22 p.

A magyar közjog vázlatja. Kolozsvár, 1918

Napjaink problémái. A választójogról. Szandtner Pál válasza a folyóirat körkérdésére. Társadalomtudomány 1922. 1–2.

Acta litterarum ac scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae Sectio Juridico-politica. 1922–1928 (szerkesztő)

*Jelentés a magyar kir. Ferenc József Tudományegyetemi kebelében szervezett diákjelölti és diák-
védő iroda 1923. évi működéséről.* Szeged, 1923.

⁵⁷ Az előadások szövegeit Rada Tibor jogászhallgató jegyzetelte le, aki kitüntetéssel végezte az egyetemet, majd ügyvédként helyezkedett el. 1935-ben jelent meg *A magyar közigazgatás szervezete* című könyve.

⁵⁸ Litografikus, könyvmatos technikával került sokszorosításra a könyv.

⁵⁹ CSIZMADIA 2000. 180. p.

⁶⁰ TAKÁCS 2001, 117. p.

Jelentés a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem kebelében szervezett Diákjóléti és Diákvédő Iroda első évi működéséről. 1923. július 1.–1924. június 30. Szeged, 1924. 12 p.

Véleményes jelentése Petrichevich-Horváth Emil ... egyetemi magántanárrá leendő képesítés végett bemutatott irodalmi dolgozatairól. (Polner Ödönnel közösen). Szeged, 1925.

A magyar főiskolai ifjúság válsága. Szeged, 1926.

BERZEVICZY ALBERT (bev., szerk.): *Válságban van-e a parlamentarizmus? Aktuális problémák II. füzet.* Szandner Pál válasza az Interparlamentáris Unió (IPU) magyar csoportja elnökségének 1928 májusában küldött körlevelére. Budapest 1930. 48–49. pp.

Az értelmiségi magyar ifjúság jövője. Budapest, 1931.

Politika. Egyetemi előadások. (Jegyezte RADA TIBOR). Budapest, 1931, 1935, 1940. (Litográfia)

Érettségizőink számának és pályaválasztásának fontosabb kultúr- és szociálpolitikai tanulságai. Katolikus Szemle, 1933. II.

A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Diákjóléti és Diákvédő Irodájának működése az 1933–1935, (1941, 1943). tanévben. Budapest, 1935, (1941, 1943)

Az állam értéke és mértéke. Esztergom, 1935.

A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Diákjóléti és Diákvédő Irodájának működése az 1933–1935. (1941, 1943.) tanévben. Budapest, 1935. (1941, 1943).

Véleményes jelentés Csizmadia Andornak az MTA 1937 évben közjogi pályadíjára beérkezett pályamunkájáról. (Polner Ödön véleményével közösen) Budapest, 1937.

Az egyetemi ifjúság tanulmányai és szociális helyzete és az egyetemi reform. Budapest, 1937.

Jelentés a Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Intézet 1940/41. tanévi működéséről. Budapest, 1941.

A Kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetemi Diákjóléti- és Diákvédő Irodájának működése. Budapest 1941.

Bíráló vélemény Szamel Lajosnak a Politika tárgyköréből „Rendészet” címmel benyújtott államtudori értekezéséről. (Magyary Zoltánnal közösen) Újpest, 1943 (kézirat)

Bíráló vélemény Kamocsay Jenő „Az államcélok tana” c. tárgykörből kérelmezett magántanári képesítés alapjául benyújtott dolgozatairól. Budapest, 1943.

Jelentés az ostrom alatt hősi v. elismerésre méltó magatartást tanúsító egyetemi alkalmazottakról. Budapest, 1946.

IV. Irodalomjegyzék

A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem almanachja 1916/17. Kolozsvár, 1917.

A Kolozsvárt 1872-ben alapított és Szegeden 1921-ben újra megnyitott M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története. In: A Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem almanachja az MCMXXI—XXII. tanévre. Szeged, 1922.

A magyar társadalom lexikonja. Budapest, 1930.

A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem / pozsonyi M. Kir. Erzsébet- Tudományegyetem tanrendje. Az MCMXI—XXI. tanév I. felére. M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda. Budapest, 1920.

A Szent István Akadémia tagajánlása. Budapest, 1928.

- ARCZT ILONA: *A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben. A „politico-camerális” –, a „politikai tudományok” – és a „politikai” (alkotmányi és közigazgatási) tanszék története 1769–1948.* Rejtjel Politológia Könyvek. Budapest, 2004.
- Átmenetileg Budapesten együttműködő kolozsvári a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem / pozsonyi M. Kir. Erzsébet- Tudományegyetem tanrendje. Az MCMXI-XXI. tanév I. felére. Budapest, 1920.
- Az Országos Menekültügyi Hivatal (O. M. H.) szervezése.* Budapesti Közlöny, 1920. április 24.
- BALOGH ARTUR – SOMLÓ BÓDOG *Véleményes jelentése Szandtner Pál nagyváradi jogakadémia tanárának az alkotmánypolitikából kért egyetemi magántanári képzés céljából benyújtott, Az alattvalói engedelmesség problémája című munkájáról.* Kolozsvár, 1915.
- CONCHA GYÖZÖ: *Jelentés a Bródy-pályázatról 1915.* In: Concha Győző igazgató és tiszteleti tagnak összegyűjtött értekezései és bírálati II. kötet. A M. Tud. Akadémia kiadása. Budapest, 1935.
- CSIFFÁRY GABRIELLA (szerk.): *Születtem...* Magyar tudósok önéletrajzai. Palatinus, Budapest, 2003.
- CSIZMADIA ERVIN: *A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái. Dékány István, Otlik László és Makkai János munkásságáról.* In: SZABÓ MÁRTON (szerk.): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete.* Budapest, 2000.
- DIÓS ISTVÁN – VVICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon XII.* SEQ-SZENTL. Budapest, 2009.
- ECKHART FERENC: *A jog- és államtudományi kar története.* A M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem története 2. Budapest, 1936.
- GAAL GYÖRGY: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai.* Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság. Kolozsvár 2001.
- JELLINEK, GEORG: *Allgemeine Staatslehre.* Recht des modernen Staates, 2. Aufl. Berlin. 1905.
- KELSEN, HANS: *Hauptprobleme der staatsrechtslehre entwickelt aus der lehre vom rechtssatze.* J.C.B. Mohr (P. Siebeck) Tübingen, 1911.
- KARZAG VILMOS (szerk.): *A magyar állam élete.* A magyar államélet monográfiája. Budapest, 1932.
- Ki-Kicsoda ? Kortársak lexikona.* Budapest, 1936.
- KIRÁLY ISTVÁN (szerk.) *Magyar életrajzi lexikon. II.* Budapest, 1969.
- KISS JÓZSEF MIHÁLY: *A kolozsvári „menekült egyetem” 1919. évi történetére vonatkozó dokumentumok Szandtner Pál iratai között.* Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 10. ELTE, Budapest, 2001.
- KOVÁCS I. GÁBOR: *Kun József (1875–1946), a miskolci városi elitből származó debreceni jogász-professzor életpályája.* Történelem és Muzeológia, 2015. 2.
- LÁNYI MÁRTON: *Történelemóra a szegedi egyetemről.* Szabad Ifjúság, 1952. 1952. augusztus 21.
- LISZTES LÁSZLÓ – ZALLÁR ANDOR (szerk.): *Szegedi egyetemi almanach 1921–1970.* Szeged, 1971.
- MARISKA, ZOLTÁN: *Tanszabadság és felekezeti hovatartozás.* Mikes International. Hága, 2008. 3.
- MÁRKI S. ANDOR: *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922.* Szeged, 1922.
- MUDRÁK JÓZSEF: *Felsőoktatási és tudományos intézmények képviselője a magyar Országgyűlés felsőházában 1927–1944.* Gerundium, 2018.
- Nagyváradi kir. kath. jogakadémia almanachja az 1915/16. tanévről.* Nagyvárad, 1916.
- PÁKH TIBOR: *Visszaemlékezések.* Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet – Oral History Archivumának gyűjteménye. [http://www.visszaemlekezések.hu/node/62403] (Letöltés ideje: 2014. május 12.)
- RUDAI REZSŐ: *Diákjóléti munka a Ferenc József tudományegyetemen. 1872–1941.* In: BISZTRAY GYULA – SZABÓ T. ATTILA – TAMÁS LAJOS (szerk.): *Erdély magyar egyeteme: Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. K. Ferenc József Tudományegyetem története.* Kolozsvár. 1941.
- SAMU MIHÁLY: *Az elméleti tárgyak.* In: BALOGH SÁNDOR (szerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970.* Budapest, 1972.

-
- SCHWEITZER GÁBOR: *A „Pázmányától az „Eötvös”-ig. Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945–1950)*. Múltunk, 2011. 4.
- SCHWEITZER GÁBOR: *A magántanári habilitációtól az egyetemi katedráig. Adalékok Magyar Zoltán tudományos pályaképehez (1923–1930)*. MTA Law Working Papers, Budapest, 2015.
- TAKÁCS PÉTER: *Államtan. Két fejezet az állam általános elmélete köréből*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2011.
- VINCZE GÁBOR: *A bujdosó egyetem Szegedre kerülése. Fejezet a száműzött kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem történetéből*. Valóság, 2006. 4.